

Faculty of Humanities and Social Sciences



จุลสาร

ฉบับปฐมฤกษ์



ประวัติศาสตร์นิพนธ์ ของการเรียกชื่อเมืองเขลางค์ เวียงละกอน และลำปาง¹

ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์²

ในโลกอันซับซ้อน การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ชื่อเสียงเรียงนามของสรรพสิ่งนั้นเป็นไปตามปัจจัยทางสังคมและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์เสมอ ชื่อ อาจถูกทำให้จำและถูกทำให้ลืมด้วยเหตุผลทางการเมือง การต่อรองทางผลประโยชน์ หรือเหตุผลความศักดิ์สิทธิ์ทางด้านศาสนา โดยเฉพาะชื่อเรียกบุคคล หรือสถานที่ทางประวัติศาสตร์ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง และตีความอยู่เสมอ

“ลำปาง” เป็นชื่อสามัญของจังหวัดที่รู้จักกันโดยทั่วไป ขณะที่อีกด้านหนึ่งก็ความเชื่อที่ว่าการเรียกชื่อจังหวัดที่ถูกตั้งควรจะเป็น “นครลำปาง” มากกว่า ความเห็นดังกล่าวเห็นว่านครลำปางนั้นคือจังหวัดที่มีชื่อครณาหน้าแบบเดียวกับนครสวรรค์ นครปฐม นครศรีธรรมราช นครราชสีมา ฯลฯ ปัญหาที่ยังไม่ยุติแค่นั้น ด้วยความที่ลำปางเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ชื่อบ้านนามเมืองต่างๆจึงปรากฏอยู่ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในยุคต่างๆจำนวนมาก

นอกจากประวัติศาสตร์ลำปางที่นำเอาตำนานและข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์มาผสมผสานกันจนแยกไม่ออก จะไม่ทำให้เราเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของถิ่นฐานบ้านเมืองแล้ว การเลือกใช้คำเรียกชื่อ ก็ยังเป็นปัญหาด้วย เนื่องจากเราไม่สามารถที่จะขมวดความคิดรวบยอดได้เลยว่า ชื่อบ้านเมืองทำไมถึงไม่เหมือนกัน มันเป็นชื่อเฉพาะของยุคใดสมัยใดหรือไม่ ในบทความนี้จึงขอทดลองใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อสืบค้นและแยกแยะชุดคำต่างๆที่เกี่ยวข้องกับลำปางในยุคสมัยต่างๆ

ก. ขอบเขตของจังหวัดลำปางที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

หากเราเอาความคิดของคนในปัจจุบันมองย้อนกลับไป เราอาจจะจินตนาการถึงพื้นที่ของจังหวัดลำปางบนแผนที่อันมีอาณาเขตชัดเจนประหนึ่งว่า มีเส้นเขตแดนลากตัดผ่านสันปันน้ำของเทือกเขาและแม่น้ำลำห้วยต่างๆ ในเส้นแดนนั้น ประกอบด้วยพื้นที่ของเมืองต่างๆ ที่อยู่ในเขตแดนของอำเภอนั้นเอง แต่ในความเป็นจริงแล้วลักษณะของการใช้และการหมุดหมาย

พื้นที่ในอดีต หาได้เป็นเช่นนั้นทั้งหมดไม่ เนื่องจากว่า ขอบเขตของจังหวัดเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นมาประมาณ 100 ปีนี้ ระบบการปกครองสมัยใหม่ที่รัฐสยามนำคัมภีร์รัฐศาสตร์แบบอาณานิคมมาพลิกใช้ ทำให้เกิดระบบราชการส่วนภูมิภาคที่สร้างขึ้นเพื่อควบคุมและให้บริการราษฎรเพื่อให้มีเอกภาพ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของรัฐชาติสมัยใหม่³ หลังจากทำอำเภอลงได้แยกจากลำปางไปขึ้นกับแพร่ ก็นับได้ว่าขอบเขตของจังหวัดลำปางอย่างที่เรารู้จักจึงลงตัวมานับแต่นั้น (ไม่นับอำเภอต่างๆที่แยกตัวออกมาจากอำเภอขนาดใหญ่ ในภายหลัง เช่น อ.แม่เมาะ อ.เมืองปาน)

ย้อนกลับไปไกลกว่าเดิม ดินแดนที่เกี่ยวข้องกับศูนย์กลางอำนาจที่ลำปางก่อนหน้า 100 ปีที่แล้ว มีสิ่งที่ต้องเข้าใจก่อนอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรกก็คือ คนสมัยนั้นไม่มีแนวคิดเกี่ยวกับการแบ่งเขตดินแดนที่ตายตัว แต่เน้นที่จะแผ่ขยายอำนาจผ่านการควบคุมกำลังคน หรืออาจกล่าวได้ว่า อำนาจทางการเมืองในอดีตคืออำนาจเหนือตัวคน มากกว่าอำนาจเหนือดินแดน เนื่องจากกำลังคนนั้นเป็นทรัพยากรที่นำมาใช้ในฐานแรงงานเอนกประสงค์ ตั้งแต่เป็นทหาร คนหาของป่า ไปจนถึงผู้รับใช้ของมูลนาย การเสียดินแดนจึงไม่ใช่ปัญหาสำคัญเท่ากับอำนาจของรัฐที่แผ่ขยายไปควบคุมคนลำปางเกิดขึ้นบนฐานความสัมพันธ์กับรัฐหรือรัฐไทยที่ลำปางอันเป็นเมืองเครือข่ายละโว้ ทวารวดีลุ่มแม่น้ำป่าสัก ลพบุรี ก่อนที่จะถูกครอบงำโดยกลุ่มการเมืองของพญามังราย

หนังสือ ประวัติศาสตร์ล้านนา จะระบุถึงระบบเมืองล้านนาออกเป็น 3 ระดับ นั่นคือ เมืองราชธานีคือเชียงใหม่-ลำพูน ต่อมาคือเมืองข้าหลวง และหัวเมืองประเทศราช⁴ ลำปางอยู่ในระดับเมืองข้าหลวง ซึ่งจะต้องเข้าใจว่าระบบเช่นนี้มีมันดำรงอยู่เฉพาะช่วงที่อำนาจของศูนย์กลางอย่างเชียงใหม่เข้มแข็งเท่านั้นในยุคต้นถึงยุคทองของล้านนา ลำปางมีบทบาทสำคัญที่ปรากฏในหน้าประวัติศาสตร์ เนื่องจากตั้งอยู่ในฐานะเมืองยุทธศาสตร์การรบ อันเนื่องมาจากสงครามกับอยุธยา

1. บทความวิชาการนำเสนอใน งานเสวนาวิชาการ ลำปางศึกษา ครั้งที่ 2 วันที่ 8 สิงหาคม 2555 ณ อาคารโอรหาร โรงแรมรัตนโกสินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
2. อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
3. อ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องรัฐชาติ เขตแดนและแผนที่สมัยใหม่ที่เพิ่งก่อตัวเมื่อ 100 กว่าปี ได้ใน ธงชัย วินิจจะกุล. “ประวัติศาสตร์การสร้างตัวตน” ใน *อยู่เมืองไทย : รวมบทความทางสังคมการเมือง เพื่อเป็นเกียรติแด่ ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2530
4. สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 6, 2552), น.190-192

สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลังจากการที่ล้านนาเสื่อมอำนาจและอยู่ภายใต้การปกครองมากกว่า 200 ปี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 สภามหาการเมืองที่ไร้เสถียรภาพของล้านนา จึงนำซึ่งอำนาจการควบคุมคนและควบคุมดินแดนในอาณาเขตอีกด้วย จึงไม่แปลกใจอะไรที่ในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 การลุกฮือขึ้นมาต่อต้านความฉ้อฉลของขุนนางพม่า จึงเกิดขึ้นไม่เป็นระบบและต่างคนต่างทำ เจ้าเมืองลำปางก็ไม่สามารถจะรักษาความเป็นธรรมได้ กลุ่มการเมืองย่อยๆ ในช่วงนั้นก็อยู่ในสภาพที่จัดการตัวเอง สิ่งเหล่านี้เป็นดัชนีชี้ให้เห็นถึงความไร้เอกภาพของเมืองที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ หลังจากทีล้านนาในยุคทองเสื่อมอำนาจลง การเสื่อมอำนาจของเหล่าหัวเมืองนี้ จำเป็นต้องอาศัยการศึกษาวิจัยอย่างจริงจังต่อไป อย่างไรก็ตามในยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง ก็ถือว่าเป็นการสร้างความเป็นปึกแผ่นครั้งใหม่อีกครั้งด้วยกลุ่มการเมืองเจ้าเจ็ดตน ที่นำมาสู่การสวามิภักดิ์ต่อสยามเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี จนถูกผนวกรวมอยู่ในรัฐสมัยใหม่แบบสยาม ดำรงต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน

ด้วยความลำปางมีบทบาทในทางประวัติศาสตร์เกือบตลอด จึงทำให้มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองอยู่ตลอดเวลา ความเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานไม่ว่าจะเป็นชนชั้นสูงหรือเหล่าไพร่ทาสที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่เสมอทำให้ ลำปางถูกเรียกในนามอันหลากหลาย นำมาสู่ข้อเสนอของบทความนี้

ข. ที่มาและรากของคำว่า “ลำปาง”

ในที่นี้จะเริ่มสืบค้นจากคำว่า “ลำปาง” เสียก่อน คำนี้ถูกใช้อย่างเป็นทางการ และปรากฏทั่วไปตามเอกสารราชการ สถานที่ราชการ องค์กร สถาบันต่างๆ รวมไปถึงร้านค้าและหน่วยงานเอกชน หรือกล่าวได้ว่า มันเป็นชื่อที่เราพบเห็นได้ตามชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นป้ายหน่วยงาน ป้ายร้านค้า ป้ายจราจร ฯลฯ การเปลี่ยนชื่อจังหวัด จึงกระทบกระเทือนต่อสิ่งเหล่านี้โดยตรง แต่ถึงอย่างไรก็ตามการเปลี่ยนไม่เปลี่ยนไม่ใช่เรื่องสำคัญเท่าการถกเถียงเพื่อการตัดสินใจอันมีพื้นฐานอยู่บนข้อมูลและการตีความทางประวัติศาสตร์

ในที่นี้เราจะสืบค้นถ้อยคำจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เริ่มด้วยคำว่า “ลำปาง” ว่ามีปรากฏอยู่ที่ใดในบริบทไหนบ้าง

1) หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดก็คือ จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง ปี พ.ศ.2019 ระบุว่า

“เจ้าหมื่นคำเพชรมากินเมืองนคร มาเลิกศาสนาพระธาตุเจ้าในลำปาง”⁵

จากเนื้อสารนี้วิเคราะห์ได้ว่า นี่คือการจารึกในสมัยล้านนา (พ.ศ.2019) นับเป็นหลักฐานร่วมสมัยที่มีความน่าเชื่อถือมากที่สุดหลักฐานหนึ่งเนื่องจากว่า เป็นหลักฐานที่มีการระบุปีที่จารึกแน่นอน สามารถตรวจสอบกับหลักฐานร่วมสมัยอื่นๆ ได้ ข้อความบนจารึกได้แยกแยะให้เห็นว่ามีเมืองอยู่ 2 เมืองในยุคนี้เมืองหนึ่งคือ “เมืองนคร” ที่เป็นเมืองที่เจ้าหมื่นคำเพชรมาปกครองกับ “ลำปาง” ที่เป็นที่ประดิษฐานพระธาตุเจ้า ในส่วนของเมืองนครจะได้อีกต่อไป แต่จากหลักฐานนี้จะทำให้เห็นว่า ลำปางในที่นี้ผูกพันกับพระธาตุเจ้า ซึ่งสันนิษฐานว่าคือ วัดพระธาตุลำปางหลวงนั่นเอง และอาจเป็นไปได้ว่าบริเวณพระธาตุแห่งนี้เรียกว่า “ลำปาง” นอกจากนั้นยังพบคัมภีร์โบราณที่ไม่อาจกำหนดอายุแน่ชัดก็ระบุถึงคำว่า “ธาตุเจ้าลำปาง”⁶ ที่เป็นการใช้คำว่า “ลำปาง” เฉยๆ ไม่ใช่ “ลำปางหลวง” ดังนั้นมีความเป็นไปได้สูงว่า “ลำปาง” ในที่นี้ก็คือบริเวณบ้านลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง ในปัจจุบันนั่นเอง

2) “อาลัมพางคนคร” เป็นอีกคำหนึ่งที่ใกล้เคียงกับคำว่า “ลำปาง” ปรากฏในหลักฐานที่เป็นคัมภีร์ทางศาสนาคือ จามเทวีวงศ์ (แต่งขึ้นราวปี พ.ศ.1950-2060) ที่ระบุว่า หลังจากทีสุพรรณภูมิสร้างเมือง “เขลางคนคร” (ซึ่งจะกล่าวต่อไป) ให้กับเจ้าอนันตยศแล้ว ก็ได้สร้างเมือง “อาลัมพางคนคร” ที่อยู่ทางทิศใต้ ค่อนไปทางทิศตะวันตก ซึ่งตรงกับตำแหน่งของวัดพระธาตุลำปางหลวง

“ในขณะนั้นพระมหาพรหมฤๅษีจึงสร้างพระนครหนึ่งในด้านทักษิณทิศ แลปัจฉิมทิศแห่งเขลางคนคร...พระนครนั้นพระพรหมฤๅษีสร้างแล้วในเนินอันย่อมตามแนวเขลางคนครคนทั้งหลายจึงได้เรียกว่า อาลัมพางคนคร”⁷

แม้การเขียนตำนานนี้ก็เกิดขึ้นในยุคล้านนาเช่นเดียวกัน ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นระยะเวลาใกล้เคียงกันกับ จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง ปี พ.ศ.2019 พบว่าในยุคนี้ พุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญขึ้นมากไม่ว่าจะเป็นบทบาททางด้านการเมือง บทบาททางด้านฐานความรู้สำคัญ กล่าวกันว่า เป็นยุคที่

5. พรหมเพ็ญ เครือไทยและคณะ. *ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 7 จารึกในจังหวัดลำปาง* (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2547, น.19

6. คัมภีร์โบราณวัดนาครหลวง ต.ป่าตัน อ.แม่ทะ และคัมภีร์โบราณวัดป่าตัน ต.ป่าตัน อ.แม่ทะ ตูโน โครงการวิจัยคัมภีร์โบราณภาคเหนือ.

บัญชีรายชื่อคัมภีร์โบราณ จังหวัดลำปาง (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2524, น.158และน.179

7. พระโพธิ์รังสี, พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) และพระญาณวิจิตร (สิทธิ โจนานนท์) แปล. *เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย* (นนทบุรี: ศรีปัญญา), 2554, น.196-197 มีข้อเสนอว่าตำแหน่งของอาลัมพางคนครที่อยู่ทางทิศใต้และทิศตะวันตกนั้นมีอยู่สองบริเวณนั้นคือบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคาในปัจจุบันและบริเวณตะวันตกเฉียงใต้ของกำแพงเมืองเขลางคนครในพื้นที่ไม่ไกลกันปัจจุบันอยู่ระหว่างบริเวณตรอกสันโค้ง ต.เวียงเหนือ และถ.รัชฎา ต.เวียงเหนือ อ.เมืองลำปาง

วรรณกรรมทางพุทธศาสนาขยายตัวมาก โดยเฉพาะความรู้ของการใช้ภาษาบาลีอันเป็นภาษาหลักในพุทธศาสนาแบบเถรวาท จนกล่าวได้ว่า เกิดการใช้ทักษะความรู้ภาษาบาลีเข้ามาผสมผสาน จึงอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า “อาลัมพางคนคร” ก็อาจเป็นอีกรูปหนึ่งของคำว่า “ลำปาง” หรือ “ลำพาง” ที่ถูก “บวช” เป็นภาษาบาลี อาจนับว่าเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมตามความนิยมของยุคสมัยก็เป็นได้

3) การใช้คำว่า “ลำปาง” โดยตรงนั้นยังปรากฏในชื่อวัดอีกด้วย ดังที่เห็นได้จากการใช้ “พระมหาธาตุลำปาง”⁸ “พระมหาชินธาตุเจ้าลำปาง”⁹ “วัดหลวงลำปาง”¹⁰ และ “วัดลำปาง”¹¹ ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 2370-2371) “วัดมหาธาตุเจ้ารัมพาง”¹² ใน พื้นเมืองเชียงแสน (ฉบับคัดลอก พ.ศ.2439)

4) นอกจากนั้นยังพบการคำว่า “ลำปาง” ที่คาดว่าจะถูกแปลงเป็นภาษาบาลีตามสมัยนิยมในรูปอื่นๆอีก ได้แก่ “พระวรชินธาตุเจ้าลามพะกะบุรีเรือง” (พระวรชินธาตุเจ้าลามพะกะบุรีเรือง) ซึ่งหมายถึง พระธาตุลำปางหลวง ในจารึกสร้างรั้วเหล็กล้อมรอบเจดีย์ในปี พ.ศ. 2339 ซึ่งเป็นรั้วที่พระเจ้ากาวิละแห่งเชียงใหม่พร้อมทั้งเครือญาติที่เป็นทั้งเจ้าเมือง “นครเขลาง”¹³ มาร่วมสร้างเพื่อบูชาเพื่อสืบศาสนาต่อไป

คำว่า “พระวรชินธาตุเจ้าลามพะกะบุรีเรือง” ยังมีร่องรอยที่สัมพันธ์กับ คำว่า “ลัมพการีวัน” อีกด้วย คำนี้ที่ถูกอ้างถึงใน ตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ฉบับวัดพระสิงห์ ต.เวียง อ.เมือง จ.เชียงราย น่าจะมีอายุหลังปี พ.ศ.2442) จึงเป็นไปได้ว่า “ลัมพการีวัน” ก็เป็นชื่อเรียกชุมชนลำปางหลวงในอดีต แต่เป็นภาษาถิ่นที่ถูกทำให้เป็นบาลี โดยความนิยมในสมัยจารีตเช่นกัน

“พระพุทธรเจ้าสระเต้งไปด้วยลำดับบ้านเมืองใหญ่เมืองน้อยทั้งหลาย พระพุทธรเจ้าไปรอดบ้านอันหนึ่งชื่อ ลัมพการีวัน”¹⁴

5) นอกจากนั้นยังปรากฏคำที่อาจสันนิษฐานได้ว่า มาจากการบวชแปลงไปเป็นบาลี ได้แก่ “ลัมพกัมปะนนคร” ในตำนาน

ธาตุเสด็จ เพื่อหมายถึงบริเวณพระธาตุลำปางหลวงนั่นเอง¹⁵ ยังมีการใช้คำว่า “สุกตลัมภกัมปะนบุรีนคร”¹⁶ อันเป็นที่ประดิษฐานมหาธาตุเจ้าลัมพาง ในตำนานเมืองลครอีกด้วย

6) เราพบว่ามีการใช้คำว่า “ลำปางกลาง” ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชื่อของที่ตั้งสนามรบระหว่างฝ่ายเจ้าชายแก้วและนายพ้อเรือนกับกลุ่มท้าวลิ้นก่าน¹⁷ และในเอกสารเดียวกันก็เริ่มมีการใช้คำว่า “ลำปางหลวง”¹⁸ แล้วคำว่า “ลำปางกลาง” เป็นชื่อของชุมชนที่ตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางน้ำที่เชื่อมระหว่างตัวเมืองและบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง ดังนั้นคำว่า “ลำปางกลาง” จึงถึงชุมชนที่อยู่ “ตรงกลาง” โดยที่มีชื่ออ้างอิงกับ “ลำปางหลวง”

ข้อสรุปก็คือโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว พื้นที่เมืองสำคัญที่ราบลุ่มแม่น้ำวังตอนกลางมีอยู่ 2 บริเวณนั้นคือชุมชนบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา บริเวณนี้ถูกเรียกว่า “ลำปาง” โดยที่มีชื่อเรียกอื่นๆที่เป็นคำประดิษฐ์จากภาษาบาลีอีกนั่นคือ “อาลัมพางคนคร” และ “ลัมพการีวัน” กระทั่งการใช้คำว่า “พระวรชินธาตุเจ้าลามพะกะบุรีเรือง” และอีกส่วนคือตัวเมืองในบริเวณ ต.เวียงเหนือ อ.เมืองลำปาง ซึ่งจะกล่าวถึงชื่อเรียกในลำดับต่อไป

ค. คำที่เกี่ยวข้องกับชื่อบ้านนามเมืองลำปาง

นอกจากคำว่า “ลำปาง” แล้ว เรายังพบการเรียกลำปางในชื่ออื่นๆอีกด้วย ซึ่งส่วนใหญ่เรามักจะไม่ทราบที่มาที่ไปของคำเหล่านั้น ในที่นี้จะแสดงให้เห็นถึงร่องรอยเหล่านั้น นั่นคือชุดคำเกี่ยวกับคำว่า “เขลางค์”, ชุดคำเกี่ยวกับคำว่า “เมืองนคร” “เวียงละคร”, ชุดคำเกี่ยวกับคำว่า “นครลำปาง” และชุดคำอื่นๆ รายละเอียดดังนี้

1) ชุดคำที่เกี่ยวข้องกับเขลางค์

คำว่า “เขลางค์” ถูกใช้ในปัจจุบันอย่างแพร่หลาย ในฐานะที่เป็นความทรงจำร่วมว่า ชื่อนี้เป็นชื่อเก่าแก่ของจังหวัดลำปาง พบการใช้ปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น โรงเรียนเขลางค์นคร (ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง), สวนสาธารณะเขลางค์นคร (ต.สบตุ๋ย

8. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วัลยอาจ. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.119

9. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วัลยอาจ. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.186

10. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วัลยอาจ. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.138

11. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วัลยอาจ. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.139

12. สรัสวดี อ๋องสกุล, *ปริวรรต. พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2546, น.234

13. ฮันส์ เพอร์ธและคณะ. *ประชุมจารึกล้านนา เล่ม2 จารึกพระเจ้ากาวิละ พ.ศ.2334-2357* (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2541, น.70-76

14. สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง* (เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2548, น.1

15. สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง* (เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2548, น.18

16. สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.45

17. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วัลยอาจ. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.141

18. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วัลยอาจ. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.142

อ.เมือง), เทศบาลเมืองเขลางค์นคร (ต.ชมพู อ.เมือง เดิมชื่อว่า เทศบาลตำบลชมพู), สะพานเขลางค์นคร (ต.เวียงเหนือและ ต.หัวเวียง) หรือแม้แต่ชื่อ “**ขมรมเทิดมรดกเขลางค์นคร**”

ซึ่งในทางประวัติศาสตร์แล้วชื่อของเมืองเขลางค์นั้นเป็นเมืองที่มีศูนย์กลางอยู่บริเวณวัดพระแก้วดอนเต้า ต.เวียงเหนือ ในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาจากการใช้ชื่อแล้ว สถานที่ต่างๆ แทบทั้งหมดไม่ได้เกี่ยวข้องกับคำว่าเขลางค์อย่างตรงไปตรงมา นอกจากว่าจะใช้คำว่า “**เขลางค์**” ในฐานะสำนึกทางประวัติศาสตร์ ร่วมกันของคนลำปางที่มีประวัติศาสตร์อันเก่าแก่และยาวนาน

1.1) “**เขลางค์นคร**”¹⁹ และ “**เขลางค์นคร**”²⁰ คำนี้ปรากฏจากหลักฐานในพุทธศตวรรษที่ 21 จามเทวีวงศ์ (พ.ศ.1950-2060) และ ชินกาลมาลีปกรณ์ (พ.ศ.2060-2071) ตามลำดับ ชื่อนี้หมายถึง เมืองที่เจ้านันตยศหรือเจ้าอินทวร โอรสของ พระนางจามเทวี ร่วมมือกับสุพรหมฤๅษีและพรานเขลางค์ ทำการสร้างขึ้นมา คำว่า “**เขลางค์**” เป็นชื่อเดียวกับนายพรานที่เป็นคนดั้งเดิมที่นั่น ซึ่งน่าจะเป็นผู้นำท้องถิ่นที่มีความสำคัญมาก จนถึงกับนำมาตั้งเป็นชื่อเมือง มีการตีความไว้ว่าคำว่า “**เขลางค์**” นี้เป็นภาษามอญคือ ฮฺลาง หรือ ขฺลาง แปลว่า ชัน หรือ โอ ที่ชาวเหนือทุกวันนี้เรียกว่า สลฺง²¹ อย่างไรก็ตามชื่อของหลักฐานนี้ก็คือ คัมภีร์เหล่านี้ถูกเขียนขึ้นหลังจากเหตุการณ์เกิดขึ้นไม่ต่ำกว่า 500 ปี จึงมีโอกาสที่ชื่อเท็จจริงจะคลาดเคลื่อนสูง แต่อย่างน้อยก็ทำให้เราเห็นว่าความทรงจำของคนยุคก่อนนั้นเลือกที่จะเรียกศูนย์กลางของลำปางว่า “**เขลางค์**”

1.2) ใน ชินกาลมาลีปกรณ์ ก็ยังพบการใช้คำว่า “**นครเขลางค์**” และ “**เมืองเขลางค์ใหม่**” ทำให้เห็นการสลับใช้และการใช้คำคล้ายกันในเอกสารเดียวกัน และยังมีการพยายามแยกเมืองเก่าและเมืองใหม่ออกอย่างชัดเจน ดังที่เราพบข้อความว่า

“**พระเจ้ามังรายได้แต่งตั้งชนชาติมิลกษะผู้หนึ่งให้เป็นใหญ่ในนครเขลางค์ และมีลักษะผู้เป็นใหญ่ขึ้นนั้นได้ชักชวนชาวนครทั้งหมดละทิ้งนครเขลางค์เก่าเสีย แล้วสร้างเมืองเขลางค์ใหม่ขึ้น เมื่อปีจุลศักราช 663 (พ.ศ.1845) ตั้งแต่ปีนั้นมาจนถึงปีจุลศักราช 878 (พ.ศ.2060) นครเขลางค์นั้นมีเจ้าครองราชย์สมบัติ 55 พระองค์โดยลำดับ นับจำนวนปีล่วงแล้วได้ 215 ปี**”²²

ซึ่งเมืองเขลางค์ใหม่นี้ น่าจะหมายถึงเมืองใหม่ที่สร้างขึ้นรองรับศูนย์กลางอำนาจใหม่ที่ย้ายมาอยู่บริเวณวัดปงสนุก ต.เวียงเหนือ อ.เมือง ในปัจจุบันซึ่งจะกล่าวต่อไป

1.3) “**เมืองเขลางค์**”²³ พบการใช้คำนี้เพื่อระบุชื่อเมืองในยุคทริภุชชัย เมื่อครั้งที่พญามังรายทำศึกกับทริภุชชัย หลักฐานมาจาก พื้นเมืองเชียงใหม่ ที่อาจแต่งขึ้นราวๆปี พ.ศ.2370 - 2371²⁴ นั้นหมายถึงว่าเป็นการเขียนย้อนหลังไปเกือบพันปี

1.4) ยังพบการใช้คำว่า “**เมืองนครเขลางค์**”²⁵ อีกครั้งในรุ่นหลัง นั่นคือปรากฏในจารึกสร้างรั้วเหล็กล้อมรอบเจดีย์วัดพระธาตุลำปางหลวง ในปีพ.ศ.2339 เมื่อคราวพระเจ้ากาวิละและเครือญาติสร้างรั้วเหล็กถวาย นับเป็นหลักฐานร่วมสมัยที่ถูกจารึกขึ้นหลังจากสร้างรั้วเหล็กไม่นาน

ดังนั้นเราอาจสรุปได้ว่า คำว่าเมืองเขลางค์นคร นั้นเป็นคำที่ผูกขึ้นกับชื่อบุคคลสำคัญในท้องถิ่นนั่นคือ พรานเขลางค์ และถูกเรียกเฉพาะส่วนที่เป็นเมืองเก่าที่มีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณวัดพระแก้วดอนเต้า ต.เวียงเหนือ ขณะที่เมืองใหม่ทางซีกตะวันตกนั้นเป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะกล่าวต่อไป

2) **ชุดคำที่เกี่ยวกับคำว่าเมืองนคร, เวียงลคอร**

คำนี้ส่วนใหญ่รู้จักกันในฐานะภาษาพูดนั่นคือ เวียงลคอร ชื่อนี้ถูกใช้ในสถานที่และชื่องานต่างๆ เช่น สวนสาธารณะ เวียงลคอร (ต.พระบาท อ.เมือง), สวนอาหารและโรงแรม เวียงลคอร (ต.สบตุ๋ย อ.เมือง) งานล่องสะเปาจาวเวียงลคอร, งานหลวงเวียงลคอร หรือกระทั่งชื่อกลุ่มการเมือง กลุ่มเวียงลคอร (ก่อตั้งโดยเรื่อง เชื้อนแก้ว) หรือคำที่ใกล้เคียงอย่าง ช่วงนคร (ห้าแยกหอนาฬิกา ต.สบตุ๋ย อ.เมือง)

เมืองนครนี้ ถูกกล่าวอ้างมาก่อนแล้วในจารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง ปีพ.ศ.2019 ที่ได้จารึกว่า

“**เจ้าหมื่นคำเพชรมาकिनเมืองนคร มาเลิกศาสนา พระธาตุเจ้าในลำปาง**”

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า บ่งบอกว่ามีเมืองสองแห่ง นั่นคือ ที่วัดลำปางหลวง อ.เกาะคาในปัจจุบัน กับเมืองนครอีกแห่ง ซึ่งในที่นี้น่าจะหมายถึงเมืองในเขตตัวเมืองลำปาง และอาจจะเป็น

19. พระโพธิ์รังสี, พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) และพระญาณวิจิตร (สิทธิ โลกยานนท์) แปล. เรื่องเดียวกัน

20. แสง มนวิฑูร. *ชินกาลมาลีปกรณ์* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางทองคำ สุวรรณิชกุล ณ สุสานพระบาท อ.เมือง จังหวัดลำปาง วันที่ 17 มกราคม 2515, น.93-94

21. แสง มนวิฑูร. *ชินกาลมาลีปกรณ์* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางทองคำ สุวรรณิชกุล ณ สุสานพระบาท อ.เมือง จังหวัดลำปาง วันที่ 17 มกราคม 2515, น.94

22. แสง มนวิฑูร. *ชินกาลมาลีปกรณ์* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางทองคำ สุวรรณิชกุล ณ สุสานพระบาท อ.เมือง จังหวัดลำปาง วันที่ 17 มกราคม 2515, น.105

23. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วิทยาส. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.31

24. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วิทยาส. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.(30)

25. ฮันส์ เพนธ์และคณะ. *ประชุมจารึกล้านนา เล่ม2 จารึกพระเจ้ากาวิละ พ.ศ.2334-2357* (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2541, น.70-76

เมืองใหม่ที่สร้างขึ้นทางซีกตะวันตกที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ วัดปงสนุก ต.เวียงเหนือ อ.เมืองในปัจจุบัน

2.1) “เมืองนคร” พบคำนี้ในจารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง ปี พ.ศ.2019²⁶ และยังพบการใช้ “เมืองนคร” ในที่อื่นๆ อีก เช่น จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง ปีพ.ศ.2046 (สีที่ตะกมหา สุรมนตรี สร้างฐานพระธาตุและวิหารรวมทั้งหล่อพระพุทธรูป พระเจ้าล้านทอง)²⁷ หลักฐานนี้ถือเป็นหลักฐานร่วมสมัยจึงมีความน่าเชื่อถือมาก และพบว่าใน พื้นเมืองเชียงใหม่มีการใช้ “เมืองนคร”²⁸ และ “นคร”²⁹ เช่นกันในสมัยของพระเจ้าติโลกราช แต่หลักฐานนี้เขียนในสมัยหลังมาแล้ว

นอกจากนั้น พบรายชื่อบุคคลในประวัติศาสตร์อันได้แก่ “หมื่นลกนคร”³⁰ “หมื่นแก้วนคร”³¹ “หมื่นดั่งนคร”³² “หมื่นหาญนคร”³³ ทุกนามมีคำว่า “นคร” อยู่เบื้องหลัง ตำแหน่ง/ยศ “นคร” ในที่นี้คำว่า “นคร” จึงเป็นชื่อเมืองอย่างไม่น่าสงสัย ข้อสังเกต ก็คือ การใช้คำว่าเมืองนคร ในยุคล้านนา นี้ อาจเป็นความตั้งใจที่จะกร่อนชื่อเดิม คือ “เขलगค์นคร” หรือ “นครเขलगค์” ลงเพื่อให้เรียกได้ง่ายขึ้น หรือต้องการสร้างคำให้มีความแตกต่างจากชื่อเรียกเดิม

2.2) “เมืองลคอร”³⁴ “เวียงลคอร”³⁵ จากพื้นเมือง เชียงแสนที่ถูกคัดลอกขึ้นปี 2439³⁶ คำว่า “เมืองลคอร”³⁷ “ลคอร”³⁸ และ “ลคอร”³⁹ ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ.2370-2371) ก็มีข้อความที่น่าสนใจว่า

“พญาไต้กับอินทราชา ผู้ลูกจึงเอาพลเล็กขึ้นมาว่าจักมา เอาเมืองเชียงใหม่มาก็มาทาง ละคอนขึ้นมาตั้งทัพอยู่ปากแม่น้ำราชธานี(แม่น้ำวัง)”³⁹

ยังพบการใช้คำที่บ่งบอกถึงยศและสถานะได้แก่ “พระญาชายแก้วเมืองลคอร”⁴⁰ “ชาวลคอร”⁴¹ “ทัพลคอร”⁴² “เจ้าฟ้าชายแก้วเมืองลคอร”⁴³ “คนครัวเมืองลคอร 5 ร้อย” สังเกตว่าในหลักฐานชิ้นหลังนี้ได้เปลี่ยนจากตัวอักษร “น” เป็นอักษร “ล” อาจเป็นไปได้ว่า ในยุคหลังที่เขียนขึ้นจากยุค เก็บผักใส่ช้ำ เก็บข้าใส่เมืองนั้น กลุ่มคนที่เปลี่ยนไปจากยุค ล้านนา บ้านเมืองที่เต็มไปด้วยกลุ่มคนที่ถูกกวาดต้อนมาจาก เชียงแสน เมืองสาด ฯลฯ อาจไม่ถนัดออกเสียง “น” จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนไปใช้คำที่สะดวกลิ้นกว่า นั่นคือใช้เสียง “ล”

จากการค้นคว้าเอกสารเบื้องต้น ยังไม่พบการใช้คำว่า “เวียงลคอร” ตรงๆ แต่กลับพบคำว่า เมืองนครและเมือง ลคอร ต่างหากที่นิยมใช้เป็นอย่างมาก ตรงข้ามกับทุกวันนี้ ที่คนลำปาง เลือกใช้คำว่า “เวียงลคอร” อย่างแพร่หลาย และแทบจะไม่รู้จักคำว่า “เมืองนคร” หรือ “เมืองลคอร” ไปแล้ว

3) ชุดคำอื่นๆที่ถูกเรียกขานในตำนาน

ที่เหลือ ส่วนใหญ่เป็นคำในตำนาน ในคัมภีร์โบลานที่ หลงเหลือตามวัดต่างๆในปัจจุบัน เมื่อเทียบกับจารึกและ คัมภีร์ทางศาสนาแล้ว นับได้ว่าเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ ที่มีอายุไม่มากนัก คำเรียกชื่อจังหวัดลำปาง มีดังนี้

26. พรรณเพ็ญ เครือไทยและคณะ. *ประชุมจารึกล้านนา เล่ม7 จารึกในจังหวัดลำปาง* (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2547, น.17-20
27. พรรณเพ็ญ เครือไทยและคณะ. *เรื่องเดิม*, น.39-41
28. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วิทยาส. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.79และ108และ139
29. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วิทยาส. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.81
30. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วิทยาส. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.79
31. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วิทยาส. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.81
32. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วิทยาส. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.89และ100
33. พระยาประชาภิจักรจักร (แซม บุนนาค). *พงศาวดารโยนก* (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์), 2507, น.382
34. สรัสวดี อ๋องสกุล, ปวีรรต. *พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2546, น.65และ234
35. สรัสวดี อ๋องสกุล, ปวีรรต. *พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2546, น.66
36. สรัสวดี อ๋องสกุล, ปวีรรต. *พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2546, น.8
37. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วิทยาส. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.137และ139และ141และ 143และ148และ149และ150และ151และ156และ157และ159และ186
38. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วิทยาส. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.88
39. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วิทยาส. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.88
40. สรัสวดี อ๋องสกุล, ปวีรรต. *พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2546, น.242
41. สรัสวดี อ๋องสกุล, ปวีรรต. *พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2546, น.244
42. สรัสวดี อ๋องสกุล, ปวีรรต. *พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2546, น.254
43. สรัสวดี อ๋องสกุล, ปวีรรต. *พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2546, น.256

3.1) “**กุกกุดตะนคร**” เป็นชื่อที่ถูกกระบุงอยู่ในตำนานต่างๆ เช่น ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า⁴⁴ จากการค้นคว้าเบื้องต้นพบว่า ตำนานนี้ถือว่าเป็นวรรณกรรมมีความแพร่หลายที่สุดในพื้นที่ลำปาง ตำนานเหล่านี้จะถูกคัดลอกลงคัมภีร์ใบลานและถูกจัดเก็บไว้ในวัดต่างๆ ในชื่อคล้ายกัน เช่น ตำนานพระแก้วดอนเต้า, ตำนานดอนเต้า, ตำนานพระแก้ว⁴⁵

ฉบับที่ สรัสวดี อ๋องสกุล ทำการปริวรรตนี้ ถือเป็นฉบับที่เก็บรักษาไว้ที่ หอสมุดแห่งชาติ โดยระบุปีที่จารไว้เมื่อปี พ.ศ. 2448 ที่น่าสนใจคือ ส่วนท้ายของตำนาน เน้นอานิสงส์การถวายคัมภีร์ใบลานตำนานพระแก้วดอนเต้าว่าจะได้ถึงอรหันต์ในศาสนาพระศรีอารยเมตไตรย์ ความสมปรารถนาจากการเป็นจักรพรรดิ พญา การขอนุตร เศรษฐี ส่วนอานิสงส์จากการนิมนต์พระมาเทศตำนานให้ฟัง และมีเครื่องบูชา แล้วหยาดน้ำอุทิศส่วนบุญไปถึงผู้ตาย จะทำให้ผู้ตายไปเกิดในสวรรค์ชั้นฟ้า เทวโลก อยู่ในวิมานทองคำ มีนางฟ้าหนึ่งพันองค์เป็นบริวาร หรือกระทั่งมีอานิสงส์ที่แก้ไขเหตุต่างๆ เช่น การตายโหง การตกนรก หรือการฆ่าสัตว์ เล่นขู้ ถ้าได้สร้างคัมภีร์นี้และถวายข้าวของ เงิน ทองคำ อาหารการกินแก่ภิกษุจนเป็นธรรมกถึกก็จะพ้นอบายภูมิทั้ง 4⁴⁶

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ตำนานนี้ได้แพร่หลายและถูกจดจำเป็นความทรงจำร่วมกันของคนลำปางในปัจจุบัน และเป็นดังตำนานต้นแบบที่จะนำไปสู่การสร้างประวัติศาสตร์และความรับรู้เกี่ยวกับลำปางที่ต่างกันไปอีกด้วย

ในตำนานได้กล่าวถึงการเสด็จมาถึงของพระพุทธเจ้า ม่อนดอนเต้า และการสร้างพระธาตุดอนเต้า และพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่าในอนาคตจะเกิดเป็นบ้านเมือง “**กุกกุดตะนคร**” และมีเนื้อความกล่าวถึง เนื้อเรื่องของพระมหาเถระกับนางสุชาดา

ที่ได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปมรกต (พุทธรูปบัวระกวด) ที่ได้มาจากแดงโม ต่อมาทั้งสองก็ถูกคนนินทาเรื่องไปถึง ผู้ครองเมืองปรากฏว่าไม่ได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม ก็สั่งประหารนางสุชาดา ก่อนตายนางสุชาดาก็ได้ทำการอธิษฐานว่าหากไม่ได้ทำผิด เมื่อถูกตัดคอแล้ว ขอให้เลือดพุ่งขึ้นฟ้าไม่หยดลงดิน หลังจากนั้นพบว่า เมื่อผู้ครองเมืองรู้จักเกิด “**อกแตกตาย**” ไปด้วยความสังเวชใจ หลังจากนั้นก็พบว่า เมืองกุกกุดตะนครก็แห้งแล้ง ชาติแคลนข้าว คนก็อพยพออกจากเมือง วัดพระแก้วก็ร้างลง นี่คือนิยามของตำนานคำสาปนางสุชาดาอันโด่งดัง⁴⁷

หลังจากนั้นพระมหาเถระผู้นั้นก็ได้ย้ายไปที่เมือง “**ลัมพะกุกกุดตะนคร**” ขณะที่พระอินทร์ก็เป็นผู้นำพระพุทธรูปมรกตนั้นไปประดิษฐาน ณ ที่เดียวกัน ประกอบกับเจ้าเมืองไม่บำรุงรักษาพระศาสนา ทำให้เมืองกุกกุดตะนครเสื่อมโทรมลงบริเวณม่อนดอนเต้านี้เรียกว่า “**เวียงดิน**”⁴⁸ ในเอกสารเดียวกันยังมีการพูดถึง “**วัดพระแก้วดอนเต้าเวียงดิน**”⁴⁹ อีกด้วยซึ่งในที่สุดตำนานก็ได้ปูทางไว้ว่า คนที่มีบุญจะเข้ามาอยู่เพื่อสืบพุทธศาสนาต่อ ซึ่งน่าจะหมายถึง การเข้ามาของกลุ่มการเมืองใหม่อย่างกลุ่มเจ้าเจ็ดตน ที่มีหนานทิพย์ช้างเป็น ผู้ครองนครกลุ่มใหม่ต่อจากท้าวลิ้นก่าน สอดคล้องกับการพบตำนานเจ้าเจ็ดพระองค์ที่อยู่ร่วมกับตำนานดอนเต้า ที่ วัดป่าต้น อ.แม่ทะ ทำให้เราอาจสันนิษฐานได้ว่า ตำนานพระแก้วมรกตที่แพร่หลายไปทั่วนี้ น่าจะเกิดจากการผลิตวรรณกรรมเพื่ออธิบายการสถาปนาอำนาจทางการเมืองใหม่ของกลุ่มเจ้าเจ็ดตนไปด้วย

จากตำนานนี้เราเห็นชื่อสถานที่ถึง 4 คำ นั่นคือ “**กุกกุดตะนคร**”, “**ลัมพะกุกกุดตะนคร**”, “**เวียงดิน**” และ “**วัดพระแก้วดอนเต้าเวียงดิน**” แต่น่าจะแบ่งเป็นเพียง 2 กลุ่ม

44. สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.35

45. มีการสำรวจว่าตำนานนี้อยู่ตามวัดต่างๆดังนี้

1) ตอนกลางของลำปาง

วัดคดตึกเชียงมัน อ.เมือง, วัดเชียงราย อ.เมือง, วัดท่าควายน้อย อ.เมือง, วัดพิชัย อ.เมือง, วัดลำปางกลางตะวันตก อ.เมือง, วัดลำปางกลางตะวันออก อ.เมือง, วัดศรีหมวดเกล้า อ.เมือง, วัดศาลาหลวง อ.เกาะคา, วัดท่าผา อ.เกาะคา, วัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา, วัดทุ่งงาม อ.เสริมงาม, วัดปงยางคก อ.ห้างฉัตร, วัดป่าไคร้ใต้ อ.ห้างฉัตร, วัดห้างฉัตร อ.ห้างฉัตร,

2) ตอนเหนือของลำปาง

วัดดอกป่าน อ.งาว, วัดน้ำล้อม อ.งาว, วัดปงคก อ.งาว, วัดศรีโปงแก้ว อ.งาว, วัดหลวง อ.งาว, วัดทุ่งคา อ.แจ้ห่ม, วัดผาแดงหลวง อ.แจ้ห่ม, วัดผ้าขาว อ.แจ้ห่ม, วัดแม่ตาหลวง อ.แจ้ห่ม, วัดแม่สุก อ.แจ้ห่ม,

3) ตอนใต้ของลำปาง

วัดแม่ะกลาง อ.เถิน, วัดแม่ะหลวง อ.เถิน, วัดเวียง อ.เถิน, วัดเหล่าหลวง อ.เถิน, วัดท่าแหน อ.แม่ทะ, วัดนาคตหลวง อ.แม่ทะ, วัดบ้านกิวหลวง อ.แม่ทะ, วัดนาครัว อ.แม่ทะ, วัดบ้านหลุก อ.แม่ทะ, วัดปงหอศาล อ.แม่ทะ, วัดป่าต้น อ.แม่ทะ, วัดพระบาทแม่ไทย อ.แม่ทะ, วัดแม่ทะหลวง อ.แม่ทะ, วัดบ้านแพะ อ.สบปราบ, วัดบ้านหล่าย อ.สบปราบ, วัดปงกา อ.สบปราบ, วัดแม่กะวะ อ.สบปราบ

ดูใน โครงการวิจัยคัมภีร์ใบลานภาคเหนือ. บัญชีรายชื่อคัมภีร์ใบลาน จังหวัดลำปาง (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2524

46. สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.41

47. สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.35-38

48. สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.35-38

49. สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.39

เท่านั้น กลุ่มแรกคือเมืองบริเวณวัดพระแก้วดอนเต้า ซึ่งได้แก่ “กุกกุตนคร”, “เวียงดิน” และ “วัดพระแก้วดอนเต้าเวียงดิน” และกลุ่มที่สองก็คือเมืองอีกแห่ง ได้แก่ “ลัมพะกุกกุตนคร” ซึ่งมีความเป็นไปได้สูงที่จะเป็นวัดพระธาตุลำปางหลวง พิจารณาจาก รูปศัพท์ คำว่า “ลัมพะ” ที่สอดคล้องกับ คำว่า “พระวรชินธาตุเจ้าลามพะกะบุรีเรือง” และ “ลัมพการวัน” ที่หมายถึง ลำปางหลวงโดยตรง

3.2) คำที่ใกล้เคียง “กุกกุตร์ภูฏ” ใน ตำนานเมืองลคร⁵⁰ ตำนานม่อนพญาแช่⁵¹

แม้หัวเรื่องจะชื่อว่าตำนานเมืองลคร แต่เนื้อหากลับเรียกว่า “ตำนานศรีล้อมเมืองนคร” ตำนานนี้มีการกล่าวถึง “ไถ่เผือก” ที่ต่อมากลายเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองนครลำปาง และตราประจำจังหวัดลำปาง ในอดีตเมืองนี้มีอีกชื่อว่า “เมืองนครไถ่ขัน” ที่มีฤๅษีปกครองอาศัยบน “ดอยม่อนพระญาแช่” หรืออีกชื่อ “ดอยยัสสิดิบบัพพะตะ” พระพุทธเจ้าเสด็จผ่านมาบริเวณดอยนั้น แล้วเห็นว่าในเมืองที่เรียกว่า “ช่วงเวียงดิน” เป็นที่ๆ เหล่าผีเสื้อยักษ์มาชุมนุม⁵² จึงคิดจะลงไปเทศนาโปรด และฤๅษีทั้ง 5 รับจะเป็นผู้ถวายข้าวเช้า แต่ในวันนั้นเกิดหมอกลงหนาจัดไม่เหินดวงอาทิตย์ ตามตำนานก็คือ พระอินทร์ทราบเรื่องจึง แผลงตนเป็นไถ่เผือกตัวผู้สูง 2 สอก ชันแจ้งเวลา เพื่อให้ฤๅษี 5 ตนถวายข้าวพระพุทธเจ้าทัน

พระพุทธเจ้าได้ทำการพยากรณ์ว่า ที่แห่งนี้จะกลายเป็นเมือง “กุกกุตร์ภูฏ” หลังจากนั้นฤๅษีทั้ง 5 ก็ได้ปลุกต้นไม้ไว้ ณ บริเวณที่พระพุทธเจ้าประทับ ในตำนานเขียนให้ความสำคัญถึงกับมีอาณิสสย์ในการรักษาต้นไม้ด้วย ต้นไม้ดังกล่าว ในภาษาถิ่นเรียกว่า “ไม้สรี” ความสำคัญของต้นไม้ที่ถูกผนวกกับการสร้างวัด นั่นคือ มีการย้ายไม้สรีที่อยู่กลาง “เวียงดินศรีล้อม” มาปลูกทิศตะวันออกของ “วัดศรีวุฒิ” (เป็นไปได้ว่าเป็นที่มาของชื่อ “วัดศรีล้อม”) ในตำนานยังกล่าวถึงการอัญเชิญกุมภภัณฑ์และยักษ์ 3 พันตน รักษาไม้สรีต้นนี้ (ทุกวันนี้รู้จักกันในนามเจ้าพ่อมหายักษ์ วัดศรีล้อม)⁵⁴

ในตำนานยังระบุถึง “เมืองนครไถ่ฟ้าใหม่” อันน่าจะหมายถึง การสร้างเมืองฝั่งใต้ บริเวณ ต.หัวเวียงปัจจุบันนี้ ซึ่งยังมีอีกชื่อหนึ่งว่า “กุกกุตร์ภูฏ” และอีกชื่อหนึ่งก็คือ “กาดครเมือง” ที่น่าสนใจก็คือการพูดถึงเกี่ยวกับแม่น้ำวัง และ

ระบบการจัดการน้ำ การทำหนทาง การขุดน้ำบ่อ สร้างประตูเวียง 4 แห่ง และมีต้นตาลทิพย์ขึ้นทั้ง 4 ประตู โดยมีชื่อต้นตาลว่า “ฝนแสนหา” “ลานบ่อชาย” “เทียมสมุทรา” และ “ฟ้าหลัง”⁵⁵ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึง “พระญาจุฬจักรธัมมิกจักรพัทธิราช” ซึ่งสรรเสริญ อ่องสกุลตีความว่าหมายถึง สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์⁵⁶ ตำนานนี้จึงทำให้เห็นการให้ความสำคัญของการสร้างวัดศรีล้อมและเมืองใหม่ ฝั่งใต้อย่างชัดเจน และเป็นการบอกถึงอำนาจของสยามนั้นได้ เริ่มเข้ามาครอบงำมากขึ้นทุกทีแล้ว

ตำนานม่อนพญาแช่ ฉบับนี้คัดลอกในปี พ.ศ.2475 มีเนื้อหาคล้ายตำนานเมืองลคร เริ่มจากการที่พระพุทธเจ้ามาเทศนาโปรด ฤๅษีทั้ง 5 ณ ม่อนพญาแช่ แต่ตำนานนี้มีการพูดถึงการสร้างพระธาตุด้วย นอกจากนั้นก็ดำเนินเรื่องคล้ายกันคือเทศนาโปรดยักษ์ และได้มีการปลุกต้นไม้ ไม่เท่านั้นพระพุทธเจ้ายังประทับผาครอบพระพุทธรูปบนแผ่นดินไว้ด้วย และมีพุทธทำนายถึงเมือง “กุกกุตร์ภูฏ” รวมไปถึง การกล่าวถึง “เมืองนครไถ่ฟ้าใหม่” เช่นเดียวกัน

ตำนานนี้ทำให้เห็นการกล่าวถึงชื่อเมืองอย่างน้อย 2 เมือง ได้แก่ “กุกกุตร์ภูฏ” ที่อยู่ตอนเหนือ กับ “เมืองนครไถ่ฟ้าใหม่” เมืองตอนใต้ ซึ่งอาจหมายถึงเมืองใหม่บริเวณ ต.หัวเวียงในปัจจุบัน อันเป็นที่ตั้งของย่านวัดบุญญาวิทยารและศาลากลางเก่า

3.3) “เมืองศรีนครไชย” เป็นอีกชื่อหนึ่งที่อาจไม่คุ้นหูนัก อยู่ในตำนานธาตุเสด็จที่น่าสนใจก็คือในตำนานธาตุเสด็จนั้นพูดถึง บริเวณพระธาตุลำปางหลวง พูดถึงนางจามเทวี เจ้านันยศมหาพรหมฤๅษี พรานเขลางค์และการสร้างเมือง ซึ่งเป็นไปได้ว่าผู้เขียนตำนานได้ข้อมูลจากตำราศาสนาอย่างชินกาลมาลีปกรณ์หรือจามเทวีวงศ์ และสร้างเมืองขึ้นชื่อว่า “เมืองศรีนครไชย” ซึ่งน่าจะเป็นตำแหน่งเดียวกับเมืองเขลางค์⁵⁷ ในตำนานนี้ยังให้รายละเอียดที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เกี่ยวกับพื้นที่เดิมก่อนจะสร้างเมืองที่เรียกว่า “ช่วงเม็ง” และมีการวางหินหลักเมืองในพื้นที่กลางเมืองที่เรียกกันว่า “ผาบ่อง”⁵⁸ อีกด้วย ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมความคิดเกี่ยวกับขวามอญ-เม็งที่มีชื่อปรากฏในตำนาน ขณะที่มีการนำเอาเรื่องของหินหลักเมืองมาเล่าเพิ่มเติม

50. สรัสวดี อ่องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.42

51. สรัสวดี อ่องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.52

52. อาจหมายถึงคนในท้องถิ่น

53. สรัสวดี อ่องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.42-44

54. สรัสวดี อ่องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.44

55. สรัสวดี อ่องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.45-46

56. สรัสวดี อ่องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.46

57. สรัสวดี อ่องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.16-18

58. สรัสวดี อ่องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.18

3.4) “ช่วงเวียงดิน”, “เวียงดินศรีล้อม”, “วัดพระแก้วดอนเต้าเวียงดิน” และ “เวียงคอกงัว”

ในตำนานเมืองละครมีการกล่าวถึง “ช่วงเวียงดิน” ว่าเป็นแหล่งชุมนุมกันของยักษ์ที่พระพุทธเจ้าจะลงมาโปรด และเป็นปลุกต้นศรัทธาโพธิ์อันเป็นตัวแทนของ⁵⁹ ขณะที่ตำนานวัดพระแก้ว ก็กล่าวถึง “วัดพระแก้วดอนเต้าเวียงดิน”⁶⁰ นำสังเกตว่าคำว่า “เวียงดิน” ในที่นี้หมายถึง กำแพงเมืองที่ทำด้วยดินหรือไม้ นอกจากนั้นยังพบคำว่า “เวียงคอกงัว”⁶¹ นี้ปรากฏในพื้นที่เมืองเชียงใหม่ มีการตีความว่าตาม ศักดิ์ รัตนชัยว่า เวียงคอกงัว เป็นที่เดียวกับเวียงดิน ซึ่งเป็นเวียงที่สร้างขึ้นจากเวียงเก่าตั้งแต่สมัยทริภุญชัย

4) ชุดคำว่า “นครลำปาง”

คำนี้ เป็นคำที่รู้จักกันและในระยะหลังถูกนำมาอ้างอิงอย่างแพร่หลาย ได้แก่ กลุ่มการเมือง กลุ่มนครลำปาง (ก่อตั้งโดย ดร.นิมิตร จิวะสันติการ) การปรากฏในป้ายชื่อสถานีรถไฟ “นครลำปาง” ที่นำสังเกตก็คือ คำนี้ไม่ค่อยปรากฏในเอกสารท้องถิ่นส่วนอื่นๆเลย อย่างเร็วที่สุดก็คือคำว่า “เมืองนครลัมพาง”⁶² จากพื้นเมืองเชียงแสนที่ถูกคัดลอกขึ้นปี 2439⁶³ แต่เราพบการใช้คำว่า “นครลำปาง” อย่างแพร่หลาย ในเอกสารราชการจากฝั่งสยาม เช่นใน ราชกิจจานุเบกษา ที่ระบุเรื่อง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จออกแขกเมือง [เมืองนครลำปาง, เมืองพะเยา, เมืองซุขัน, เมืองศรีสะเกษ, เมืองราชสีห์, เมืองสาละวัน]” ปีพ.ศ. 2430

อย่างไรก็ตาม เราพบหลักฐานอีกส่วนหนึ่ง นั่นก็คือแผนที่ประเทศสยามและ/หรือแผนที่ประเทศไทยที่จัดทำโดยชาวต่างประเทศ ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในแผนที่ปรากฏตำแหน่งของเมืองลำปาง และพบการใช้ชื่อลำปางต่างกันไปเรียงตามลำดับปีได้ดังนี้

พ.ศ.2400/ค.ศ.1857 แผนที่สยามและประเทศราช ฉบับเซอร์ จอห์น เบาว์ริง⁶⁴ (Map of Siam and Its Dependencies) ในแผนที่ระบุชื่อว่า M. Lakhon โดยตัว M หมายถึง Muang หรือเมือง ดังนั้นถ้าถอดศัพท์เป็นภาษาไทยนั้นก็คือเมืองละคอน⁶⁵

59. สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.43-44

60. สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.39

61. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วัลยอาจ. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547), น.140

62. สรัสวดี อ๋องสกุล, *ปริวรรต. พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2546, น.64

63. สรัสวดี อ๋องสกุล, *ปริวรรต. พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2546, น.8

64. มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. *แผนที่ “สยามประเทศไทย” สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (Map of Siam and Thailand: Bangkok Period)* (ม.ป.ป, ม.ป.ท.) สามารถดาวน์โหลดได้ใน เว็บไซต์ของ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ http://textbookproject.org/wp-content/uploads/books/book_7.pdf

พ.ศ.2416/ค.ศ.1857 “แผนที่อินโดจีนจากผลการสำรวจอย่างเป็นทางการของฝรั่งเศส” โดย มารี โยเซฟ ฟรานซิส การ์นิเยร์ พิมพ์ครั้งแรกที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ด้วยความที่ตัวอักษรมีขนาดเล็ก จึงเห็นไม่ชัดสันนิษฐานว่าตัวอักษรเขียนว่า “Lakon” ตามหลังด้วยวงเล็บด้วยอักษรชุดหนึ่งมองไม่ออก ซึ่งขึ้นด้วยตัว L อาจจะเป็น Lampang ก็ได้ ที่แน่ๆ ก็คือฝรั่งเศสเรียกลำปางว่า “ละคอน”⁶⁶

พ.ศ.2431/ค.ศ.1888 แผนที่ราชอาณาจักรสยามและประเทศราช ฉบับแมคคาร์ธี โดย โดย เจมส์ ฟิตซรอย แมคคาร์ธี พิมพ์ว่า “M.Nakhon Lampang” ซึ่งน่าจะหมายถึง เมืองนครลำปาง หลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่าเป็นครั้งแรกที่คำว่า “นครลำปาง” ถูกใช้ในเอกสารตะวันตก

พ.ศ.2446/ค.ศ.1903 แผนที่อินโดจีนตะวันออก โดย ฌ็อง มารี ออกุสต์ ปาวี ข้าราชการอาณานิคมฝรั่งเศส นักสำรวจและนักแผนที่ พิมพ์ครั้งแรกที่กรุงปารีส ฝรั่งเศส เขียนว่า “M.Lakhon Lampang” ซึ่งก็คือ “เมืองละคอนลำปาง”

พ.ศ.2452/ค.ศ.1909 แผนที่พม่าและอินเดียนอก โดย จอห์น จอร์จ บาร์โทโลมิว นักแผนที่ชาวอังกฤษ ตีพิมพ์ครั้งแรกที่กรุงลอนดอน อังกฤษ เขียนว่า “Lakhon” ซึ่งก็คือ “ละคอน” อีกเช่นกัน

ดังนั้นในเอกสารตะวันตก การกล่าวถึงลำปางทั้งหมดไม่ได้พูดถึงเขลางค์เลย แต่ให้ความสำคัญกับคำว่า ละคอน, ละคอนมากที่สุด แม้จะมีลำปาง และนครลำปางอยู่ด้วย แต่การประมวลจากหลักฐานเราจะเห็นได้ว่า ชุดคำนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากที่สุด แต่ที่น่าสนใจก็คือคำว่า นครลำปางนั้นถูกใช้ในแผนที่ปี 2431 ใกล้เคียงกับการใช้คำว่านครลำปางในเอกสารของรัฐบาลสยาม นั่นคือ ราชกิจจานุเบกษาในปี 2430

ขณะที่พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) เรียกเรียงพงศาวดารโยนก ในปี 2449⁶⁷ และตีพิมพ์เป็นรูปเล่มตั้งแต่ปี 2450 หลังจากที่ เป็นผลงานที่ได้มาจากการเป็นข้าหลวงสำรวจเขตแดนบริเวณหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า ช่วงปี 2432-2435 ใน เอกสารดังกล่าวพบว่ามีการใช้คำที่หมายถึง ลำปางได้แก่ “นครเขลางค์” และ “นครลำปาง” ในเอกสารนี้คำว่า “นครเขลางค์” จะปรากฏในการเขียนประวัติศาสตร์ตั้งแต่ยุค

65. เสียง kh ในอักษรโรมันแปลงเป็นตัวภาษาไทยตามหลักของราชบัณฑิต นั่นคือ ตัว ข ข ค ค ฆ ดูใน ราชบัณฑิตยสถาน. *หลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบถ่ายเสียง* (ม.ป.ท.), 2542?, น.3 สามารถดาวน์โหลดได้ที่ http://www.royin.go.th/upload/246/FileUpload/416_2157.pdf

66. เสียง kh ในอักษรโรมันแปลงเป็นตัวภาษาไทยตามหลักของราชบัณฑิต นั่นคือ ตัว ข ข ค ค ฆ ดูใน ราชบัณฑิตยสถาน. *หลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบถ่ายเสียง* (ม.ป.ท.), 2542?, น.3 สามารถดาวน์โหลดได้ที่ http://www.royin.go.th/upload/246/FileUpload/416_2157.pdf

67. พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค). *พงศาวดารโยนก* (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์), 2507 น.11 และ สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 6, 2552), น.437

หรือภูเขียง⁶⁸ (ซึ่งอาจจะมีการใช้คำว่า “เขลางค์นคร”⁶⁹ สลับอยู่บ้าง) จนถึงยุคล้านนา จนกระทั่งยุคใกล้ที่พระยาประชาภิจักรจักรให้ชื่อว่า “สยามสมัย” แล้ว นั้นหมายถึงว่า ผู้แต่งต้องการวางโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์ให้เห็นว่า ตั้งแต่การขึ้นครองอำนาจของทิวจักรวเนจรนั้นถือว่าดินแดนนี้ได้อยู่ใต้อำนาจของสยามแล้ว จึงปรากฏคำว่า “เจ้าเมืองนครลำปาง” ขึ้น⁷⁰

ชื่อ “นครลำปาง” นั้นยังสันนิษฐานได้ว่าเป็นชื่อที่เกิดจากการพยายามผนวกพื้นที่สำคัญสองพื้นที่ในจังหวัดลำปาง นั่นก็คือตัวเมือง(เมืองละกอน)และพระธาตุลำปางหลวง(ลำปาง) เข้าด้วยกันเมื่อละกอน รวมกับ ลำปาง จึงกลายเป็น ละกอนลำปาง และกลายเป็นนครลำปางในที่สุด นอกจากนั้น “นครลำปาง” อาจนับเป็น “ชื่อใหม่” ที่ถูกนำมาใช้เป็นชื่อเรียกอย่างเป็นทางการหลังจากที่เริ่มมีความสัมพันธ์กับใกล้ชิดกับสยามมากขึ้น ในช่วงที่สยามเริ่มปฏิรูปการปกครองตั้งแต่ปี 2427 ในการปฏิรูปหัวเมืองลาวเฉียง⁷¹ หรืออย่างช้าก็คือการสถาปนาระบบมณฑลเทศาภิบาล ปี 2442 นั่นคือการรวบรวมอำนาจการปกครองทั้งหมดเข้าสู่ศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ

ง. กลายมาเป็น “จังหวัดลำปาง”

ก่อนที่จะกลายมาเป็นจังหวัด ระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลได้แบ่งเขตการปกครองเป็นมณฑล เดิมลำปางสังกัดอยู่กับมณฑลพายัพ ต่อมาสังกัดอยู่กับมณฑลมหาสารคาม และในที่สุดก็กลับมาสังกัดมณฑลพายัพเช่นเดิม การใช้คำว่า นครลำปางยังปรากฏอย่างสม่ำเสมอ “แขวงนครลำปาง” ในเอกสารช่วงเดือน พฤศจิกายน 2458⁷² หรือ “เมืองนครลำปาง” ในเอกสารช่วงเดือน เมษายน 2459 ช่วงต้นปี 2459⁷³ นั้นใกล้เคียงกับ การเปิดเดินรถเส้นทางรถไฟสายเหนือจากกรุงเทพฯ มาถึงนครลำปางในเดือนเมษายน 2459 และเริ่มมีการใช้ระบบจังหวัดในการระบุตัวตนของเมืองแล้ว สันนิษฐานว่าเริ่มใช้คำว่า “จังหวัดนครลำปาง” อย่างช้าเดือนมิถุนายนปีพ.ศ. 2459⁷⁴ จนในที่สุดก็มีการเปลี่ยนแปลงชื่อจังหวัดโดยการตัดคำว่า “นคร” ออกไปจาก “จังหวัดนครลำปาง” กลายเป็นลำปาง “จังหวัดลำปาง” ซึ่งเราพบการใช้คำว่า “จังหวัดลำปาง” เป็นอย่างช้าในปี พ.ศ.2462⁷⁵

68. พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค). พงศาวดารโยนก (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์), 2507 น.11 และสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 6, 2552), น.189
69. พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค). พงศาวดารโยนก (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์), 2507 น.11 และสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 6, 2552), น.272
70. แม้จะมีการพูดถึง “นครลำปาง” ในวงเล็บยุคล้านนาก็น่าจะหมายถึงลำปางปัจจุบันมากกว่า พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค). พงศาวดารโยนก (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์), 2507 น.11 และสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 6, 2552), น.328-329และ426
71. พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค). พงศาวดารโยนก (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์), 2507 น.11 และสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 6, 2552), น.422

นั้นหมายถึงว่า คำว่าลำปาง ถูกแยกขาดออกมาจากบริเวณที่ตั้งของวัดพระธาตุลำปางหลวง และบริเวณนั้นก็ถูกเรียกว่าเป็น “บ้านลำปางหลวง” ขณะที่ในตัวเมืองก็เรียกว่า “ลำปาง” ย่านชุมชนที่อยู่ระหว่าง “ลำปางหลวง” และ “ลำปาง” ก็เรียกว่า “ลำปางกลาง”

จ. การเลือกใช้คำกับสำนึกทางประวัติศาสตร์

หากเราพิจารณาตามข้อสรุปชื่อบ้านนามเมืองข้างต้นมาแล้ว จะเห็นได้ว่า การตั้งชื่อองค์กร และสถานที่ต่างมีความคลาดเคลื่อนกับชื่อที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ ในที่นี้เราจะทำความเข้าใจผ่านหน่วยงานและพื้นที่ของรัฐเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นในระดับส่วนกลางภูมิภาค หรือท้องถิ่น เนื่องจากว่า อำนาจของความรู้ในสังคมไทยขึ้นอยู่กับโครงสร้างและผู้เป็นใหญ่มากกว่าจะเป็นอำนาจโดยตระกะและเหตุผลของความรู้เองล้วนๆ

ชุดเขลางค์

การใช้ชุดคำนี้อาจกล่าวได้ว่าเพื่อเป็นการอ้างอิงถึง ตัวตนของประวัติศาสตร์อันยาวนานของจังหวัดลำปางเป็นหลัก โดยไม่ต้องสนใจว่าเขลางค์นั้นคือเมืองที่อยู่บริเวณไหน ทั้งที่ขอบเขตเมืองเก่าหรือบริเวณที่ครอบคลุมเมืองเขลางค์อยู่ที่ตั้ง.เวียงเหนือ ดังที่เห็นจากการจัดตั้งโรงเรียนเขลางค์นคร⁷⁶ ณ ต.บ่อแก้ว อ.เมือง ในปี พ.ศ.2517 ที่น่าสนใจก็คือ การตั้งชื่อสวนสาธารณะแห่งใหม่ที่สร้างแทนที่สนามกอล์ฟเดิมชื่อว่า สวนสาธารณะเขลางค์นคร ของเทศบาลนครลำปาง ต.สบตุ๋ย อ.เมือง ส่วนใหญ่ชื่อที่เรียกกันติดปากก็คือ “สวนเขลางค์” นอกจากนั้นพบว่า ปี พ.ศ.2547 เทศบาลตำบลชมพู ได้ยกระดับเป็นเทศบาลเมืองและเปลี่ยนชื่อเป็น เทศบาลเมืองเขลางค์นคร⁷⁷ แต่เดิมนั้นใช้ชื่อ ตามตำบล และตำบลชมพูนั้นมีรากทางประวัติศาสตร์นั้นคือ เกี่ยวข้องกับวัดชมพูซึ่งอยู่ระหว่างจังหวัดลำปาง และลำปางหลวง การใช้ชื่อเทศบาลเมืองเขลางค์นครนี้ ในด้านหนึ่งก็คือ เป็นความพยายามของผู้บริหารท้องถิ่นในสมัยที่จะเชื่อมโยงไปสู่อดีตอันเก่าแก่และรุ่งเรืองเทศบาลแห่งนี้ถือว่ามียายได้มากและใหญ่โตเป็นอันดับสองรองจากเทศบาลนครลำปาง

72. “ประกาศกระทรวงคมนาคม พแนกรถไฟ กำหนดเดินรถจากตำบลฝาค้อไปยังตำบลแม่จาง แขวงนครลำปาง”. ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 2, 28 พฤศจิกายน 2458, น.247
73. “ให้เงินและสิ่งของอุดหนุนทหารซึ่งฝึกซ้อมวิริยุทธที่เมืองนครลำปาง”. ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 33, 30 เมษายน 2459, น.247
74. “แจ้งความกระทรวงธรรมการ พแนกรมสังฆการี ถอดพระครูธรรมจินตคามณี (อภิชัย) เจ้าคณะ จังหวัดนครลำปาง”. ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 33, 25 พฤษภาคม 2459, น.767-768
75. “แจ้งความกระทรวงคมนาคม พแนกทาง”, น.501
76. โรงเรียนเขลางค์นคร. “ประวัติโรงเรียนเขลางค์นคร”. <http://www.kln.ac.th/historyschool.htm> (3 สิงหาคม 2555)
77. เทศบาลเมืองเขลางค์นคร. “ประวัติเทศบาลเมืองเขลางค์นคร”. <http://www.kelangnakorn.go.th/kelangnakorn/history.php> (6 สิงหาคม 2555)

ที่น่าสนใจก็คือ ถนนเขากลางคันคร ที่เป็นเส้นตัดใหม่เชื่อมโยง จากแยกชิราวุธคำเนิน (แยกแม่เกาะเดิม) มาเชื่อมกับสะพานข้ามไปยังถนนท่ามะโอ ฝั่งต.เวียงเหนือ โดยสะพานข้ามนั้นก็ชื่อว่า สะพานเขากลางคันครด้วย สะพานนี้แม้จะสร้างมานานแล้ว แต่ก็ไม่ใช่ที่รู้จักกันดีถึงชื่อสะพานแห่งนี้ เกรงว่าชะตากรรมนี้จะเกิดขึ้นกับถนนเขากลางคันครตัดใหม่นี้ด้วย เนื่องจากว่าคำว่า เขากลางคันครนั้นถูกใช้งานเพื่อ

ชุดเวียงละกอน

เท่าที่สำรวจดูคำว่า เวียงละกอนนั้น แทบไม่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จะมีเพียง เมืองนคร เมืองละกอน แต่ที่น่าสนใจคือ คำนี้เป็นคำร่วมสมัยที่ถูกนำมาสร้างอัตลักษณ์ความเก่าแก่ให้กับเมืองลำปางได้อย่างมีประสิทธิภาพ งานเทศกาลหรือประเพณีประดิษฐ์อย่าง งานล่องสะเปาจาวเวียงละกอน, งานหลวงเวียงละกอน กลายเป็นที่จดจำอย่างง่ายตายและติดปาก รู้จักกันอย่างกว้างขวาง อาจกล่าวได้ว่า คำว่าเวียงละกอนนี้ได้แสดงพลังบางอย่างที่ทำให้ความเป็นลำปางอันเรืองรองในอดีตได้กลับมาปรับใช้ปัจจุบันอีกครั้ง ดังนั้นเราจึงเห็นกระทั่งกลุ่มการเมืองท้องถิ่นใช้ชื่อว่า กลุ่มเวียงละกอน รวมไปถึงการสร้างสวนสาธารณะเวียงละกอน (ต.พระบาท อ.เมือง) อาจเป็นเพราะอยู่ห่างไกลเขตเมืองจึงไม่ทำให้เป็นที่รู้จักกันนัก แต่ที่น่าสนใจก็คือ ชวงนคร (ห้าแยกหอนาฬิกา ต.สบตุ๋ย อ.เมือง) ที่กลายเป็นพื้นที่สาธารณะกลางเมือง ที่ถูกสร้างขึ้นต้นทศวรรษ 2550 เป็นสถานที่ยอดนิยมของเมืองที่ใช้จัดงานทั้งรัฐพิธี พิธีทางศาสนา คอนเสิร์ต ฯลฯ ชวงนคร ทำให้คำว่า ละกอน มีความหมายขึ้นมาอีกครั้ง

ชุดนครลำปาง

ขณะที่คำว่า “นครลำปาง” นอกจากจะเป็นชื่อของ

กลุ่มการเมือง “นครลำปาง” ที่นำโดย นายกเทศมนตรีคนปัจจุบันคือ นิมิตร จิวะสันติการแล้ว เรายังพบว่า ความพยายามในการนำคำว่า “นครลำปาง” กลับมาก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจ ในมิติทางประวัติศาสตร์แล้ว คำว่า นครลำปางเป็นคำที่รวมชื่อเมือง 2 แห่งนั่นคือ เมืองนครที่อยู่ในตัวจังหวัดปัจจุบัน กับเมืองลำปาง อันเป็นย่านวัดพระธาตุลำปางหลวง การตัดทอนคำว่านครออกจึงทำให้สูญเสียความหมายที่มีอยู่เดิม ร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏอยู่เป็นรูปธรรมก็คือ ป้ายสถานีรถไฟ “นครลำปาง” ต.สบตุ๋ย ที่ยังปรากฏชื่อมาจนถึงทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามในเวลาอันสั้นเรายังไม่ทราบว่าเป็นป้ายสถานีเป็นเช่นนั้นมาตลอดโดยไม่มีเปลี่ยนแปลงหรือ

ในอีกด้านหนึ่งคำว่า นคร ก็อาจจะก่อความสับสนได้บ้าง เช่น ชื่อของเทศบาลนครลำปาง คำว่า นครในที่นี้หมายถึงระดับของเทศบาล ที่แบ่งเป็น 3 ระดับ นั่นคือ เทศบาลตำบล, เทศบาลเมือง และเทศบาลนคร การใช้คำว่าเทศบาลนครลำปาง จึงถือว่า เป็นเทศบาลที่ได้รับการยกระดับมาจากเดิมคือ เทศบาลเมืองลำปาง

ที่ผ่านมา การตั้งชื่อเรียกนามองค์กรและสถานที่ต่างๆ มักเกิดขึ้นด้วยสัญชาตญาณของคนในสังคม ซึ่งไม่ใช่เรื่องผิดอะไร ในเมื่อการแสวงหาอัตลักษณ์หรือตัวตนมันเกิดขึ้นอยู่เสมอ แต่การตัดสินใจบนฐานข้อมูลอันรอบด้านและสามารถอธิบายที่ไปที่ไปได้ มันเป็นคนสมบัติอันสำคัญที่จะสร้างรากฐานการเรียนรู้และทำความเข้าใจกับท้องถิ่นของเรา ที่จะเป็นการส่งไม้ต่อไปสู่การประยุกต์และพลิกแพลงไปสู่สิ่งอื่นๆ ได้อย่างมั่นใจ ข้อเสนอในบทความนี้เป็นความพยายามหนึ่งที่จะนำเสนอความรู้ไปสู่การถกเถียงและแลกเปลี่ยนเพื่อขอบฟ้าของลำปางศึกษา ให้ได้ผลผลิตแตกใบอ่อนสู่ลำดับที่แข็งแรงยิ่งขึ้นไป มีใช้ความรู้เพื่อสถาปนาอำนาจอันตายตัวอยู่ที่ผู้เขียน แต่เพียงอย่างเดียว.

รายการอ้างอิง

โครงการวิจัยคัมภีร์ใบลานภาคเหนือ. *บัญชีรายชื่อคัมภีร์ใบลาน จังหวัดลำปาง, เชียงใหม่* : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524

ธงชัย วินิจจะกุล. “ประวัติศาสตร์การสร้างตัวตน” ใน *อยู่เมืองไทย : รวมบทความทางสังคมการเมือง เพื่อเป็นเกียรติแด่ ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530

พรรณเพ็ญ เครือไทยและคณะ. *ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 7 จารึกในจังหวัดลำปาง*, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547

พระโพธิรังสี, พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) และพระญาณวิจิตร (สิทธิ โลงจนวนนท์) แปล. *เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองทริภุญไชย*, นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2554

พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค). *พงศาวดารโยนก*, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2507

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. *แผนที่ “สยามประเทศไทย” สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (Map of Siam and Thailand: Bangkok Period)*, ม.ป.ป, ม.ป.ท.

ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 2, 28 พฤศจิกายน 2458

ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 33, 25 พฤษภาคม 2459

ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 33, 30 เมษายน 2459

ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 36, 19 พฤษภาคม 2462

ราชบัณฑิตยสถาน. *หลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบถ่ายเสียง*, ม.ป.ท., 2542?

สร้อยดี อ่องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548

สร้อยดี อ่องสกุล. *ประวัติศาสตร์ลำปาง*, กรุงเทพฯ : อมรินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 6, 2552

สร้อยดี อ่องสกุล, ปรีวรรต. *พื้นเมืองเชียงใหม่*, กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2546

แสง มนวิฑูร. *ชินกาลมาลีปกรณ์* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางทองคำ สุวรรณิชกุล ณ สุสานพระบาท อ.เมือง
จังหวัดลำปาง วันที่ 17 มกราคม 2515

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วย้อจ. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่ 2, 2547

ฮันส์ เพนซ์และคณะ. *ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 2 จารึกพระเจ้ากาวิละ พ.ศ.2334-2357*, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541

โรงเรียนเขลางค์นคร. "ประวัติโรงเรียนเขลางค์นคร". <http://www.kln.ac.th/historyschool.htm>

(3 สิงหาคม 2555)

เทศบาลเมืองเขลางค์นคร. "ประวัติเทศบาลเมืองเขลางค์นคร".

<http://www.kelangnakorn.go.th/kelangnakorn/history.php> (6 สิงหาคม 2555)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
119 หมู่ 9 ตำบลชมพู อำเภอเมือง
จังหวัดลำปาง 52100

ชำระค่าฝากส่งเป็นรายเดือน
ใบอนุญาตเลขที่ 34 / 2551
ไปรษณีย์ลำปาง

เรียน